

De schuurkerk van Den Dungen

Een bijdrage van Jan Sanders en Rien van Nuland

Algemene inleiding

In 1569 eindigde de periode dat Den Dungen onderdeel uitmaakte van de parochie van de Sint Jan, die bediend werd door het aan die kerk verbonden kapittel. Onder het patronaat van St. Jacobus de Meerdere werd Den Dungen een van de vijf parochies waarin de oude parochie van St. Jan uiteenviel.

Deze deling was een gevolg van de jarenlange beraadslagingen op het Concilie van Trente, waar de R.K. kerk probeerde haar afbrokkelende macht voor verder verval te behoeden. Enkele maatregelen die daar werden getroffen waren opsplitsing van grote bisdommen (het bisdom 's-Hertogenbosch werd in 1559 uit het bisdom Luik gevormd), vermindering van de macht van de grote kapittels (de bisschop kreeg meer macht) en opdeling van grote parochies (bijv. de parochie van de St. Jan). Zo hoopte de kerk de zielzorg te verbeteren en allerlei uitwassen uit te roeien. Deze Contra-Reformatie zou de verbreiding van de ketterij een halt toe moeten roepen. Den Dungen kreeg zo in 1569 een eigen pastoor, maar het Concilie slaagde er niet in De Nederlanden tot rust te brengen. De religieuze beroering waarvan de Beeldenstorm in 1566 een spectaculaire uitbarsting was, ging gepaard met politiek verzet tegen de overheid. Deze, later wel als progressief uitgelegde opstand was in wezen uiterst behoudend en zelfs reactionair. Allerlei vernieuwingen die de regering in Brussel op stapel had gezet, wekten verzet op in de gewesten, die alle strak wilden vasthouden aan de oude situatie. De 80-jarige oorlog die hiervan het gevolg was, woedde niet alleen ten noorden van de grote rivieren. Toen de noordelijke gewesten zich onder het Spaanse juk hadden uitgewerkt, probeerde de nieuwe staat, de Republiek der Verenigde Nederlanden, de Spanjaarden nog verder naar het zuiden te dringen. Het huidige Noord-Brabant werd vanuit het westen door de Staatse legers bezet. Vanaf ongeveer 1600 hielden ze ook huis in de Meijerij om de "moerasdraak" 's-Hertogenbosch op zijn knieën te dwingen.

Den Dungen heeft dit wel geweten. Vele huizen, met name aan de Bossche kant, moesten het ontgelden. Lange tijd wist de stad zich te verdedigen, maar in 1629 moest ze het hoofd buigen. De politieke verandering in Stad en Meijerij had ook religieuze gevolgen.

Het jaar erop al werden de goederen van de Dungense kerk in beslag genomen door de nieuwe heerser. De pastoor moest zijn werk in het geheim gaan uitvoeren, wat hem enige jaren lukte. In 1648 werd de vrede tussen de officiële regering in Brussel en de heren in Den Haag getekend: de Vrede van Munster. Het huidige Noord-Brabant kwam voor een groot deel bij het Noorden, alleen in oost-Brabant wisten enkele gebieden zich er aan te onttrekken. In de Staatse gebieden werd de Nederduits-Gereformeerde kerk de enig toegestane godsdienst, het katholieke geloof mocht er niet beleden worden.

Den Dungen werd een pastoor armer en een dominee rijker, die de oude kerk in gebruik nam. Tot 1700 brandde het vuur der Reformatie hevig bij de machthebbers in Den Haag. In Den Dungen werd het katholieke geloof dan ook met grote omzichtigheid in het geheim beleden. Rondtrekkende priesters en kloosterlingen improviseerden de bediening.

In de 18^e eeuw werd het geestelijk klimaat wat milder. De uitoefening van de katholieke eredienst werd nu oogluikend toegelaten mits het niet in het openbaar en aanstootgevend gebeurde. In de huidige Paterstraat werd een gebouw ingericht als kerk. Vooral Franciscanen van het klooster bij Megen namen de bediening voor hun rekening (Megen hoorde niet tot de Republiek!). Halverwege de achttiende eeuw kon er zelfs weer een pastoor in Den Dungen benoemd worden, die de parochie permanent kon bedienen.

(JS)

De schuurkerk in Den Dungen

In het begin van de 18^e eeuw bezat Willem Hendrik Smits een huis met een schuur, gelegen aan het Lang Grinsven. De Rooms Katholieken van Den Dungen kwamen in de schuur bijeen om daar hun geloof uit te oefenen. Het oudste gegeven over deze schuurkerk dateert van 1717. In dat jaar liet pastoor Johannes van Rijckevorsel boven het priesterkoor een gewelf timmeren.¹ In een verkoopakte van 1753 wordt een beschrijving gegeven van de pastorie, schuurkerk en aangelag.

Een schone, moderne, en welgelegene Huysinge en Erve, bestaande in drie kamers daar onder

met planken Vloeren en behangen keukens, Paardestal, brandhuys, met een daar by staande Schuur, zetert eenige tijd bij de Roomsche Gemeente in gebruik ter verrigtinge van haaren Godsdienst als meede een plaats Rontom versien met latten en fruytbomen. Item eenen grooten Hoff ten deele Blomhoff, en ten deele Moestuyn waarin is een groote Visvyver, daar agter een Bogaert, Hoff en Bogaert met Leybomen aan Latwerk alles Rondom omheynd.² De schuurkerk had in het begin van 1757 veel te lijden gehad van overstromingen en zware stormen, zodat de muren en dak ernstig beschadigd waren. Er werd een verzoek ingediend bij de Staten Generaal om de schuurkerk te mogen repareren. In het zelfde verzoekschrift werd ook toestemming gevraagd het tabernakel te mogen vernieuwen³.

Rond 1785 was de schuur die sinds 1781 in eigendom was van de katholieke gemeenschap van Den Dungen, voor de ruim duizend communicanten, - kinderen tot 12 jaar werden hier niet bij gerekend -, te klein geworden, en was bouwvallig. De pastoor en de kerkmeesters verzochten eind 1789 of begin 1790 aan de Staten Generaal een nieuwe schuurkerk te mogen bouwen. Een tekening werd bijgevoegd. Deze tekening is helaas nog niet gevonden. In het request aan de Staten Generaal is een vrij nauwkeurige beschrijving gegeven van de te bouwen schuurkerk. In opdracht van de Staten Generaal was door Verhees een plan opgesteld waarin de afmetingen van nieuw te bouwen schuurkerken waren vastgesteld.

Paterstraat 38 (rechts, waar de kerk stond) en 40 (links, de pastorie). Foto12 uit 1961.

Een parochie met tussen de 750 en 1000 leden mocht een schuurkerk hebben van de volgende maten:

oppervlakte	3000 vierkante voet
lengte	78 voet
breedte	39 voet
hoogte van de zijmuren	13 voet
ramen	7 bij 5 voet
hoofdingang	8 bij 5 voet
andere ingangen	7 bij 3½ voet. ^{4 5}

Bij de bouw van de nieuwe schuurkerk in Den Dungen werd in grote lijnen aan deze voorschriften voldaan.

- De lengte bedroeg 69 Rijnlandse voet, de breedte 39 voet. De oude schuurkerk was 64 bij 34 voet.
- De hoogte van de zijmuren was 13 voet. Op de muren kwamen nog de muurplaten te liggen.
- In de muur aan de zuidzijde waren 5 ramen gemetseld die 7 voet hoog en 5 voet breed waren. De ramen draaiden naar buiten toe open. De houten blinden (vensterluiken) zaten binnen. In de ramen zat glas-in-lood. In dezelfde muur zat een deur voorzien van een

stenen drempel; de deur had een afmeting van 6 voet bij 3 voet 3 duim. Ook zat aan die zelfde muur een uitbouwsel waarin een houten biechtstoel was geplaatst.

- d. In de muur aan de noordzijde waren 4 ramen met dezelfde afmetingen als bij c. Verder zat er een dubbel openslaande deur in met de afmetingen 8 bij 6 voet. Boven het deurkozijn was een raampje geplaatst. In de zelfde muur was nog een tweede deur van 6 ½ voet hoog en 3 voet en 3 duim breed.
- e. De kreupele gevel aan de westzijde was zo hoog gemetseld dat de gordingen die op de gebontstijlen lagen met ijzeren ankers konden worden bevestigd. In deze gevel zaten 4 ramen, 2 beneden en twee op de zangzolder. De maten van deze ramen zijn niet aangegeven.
- f. De brandgevel tussen de schuurkerk en de woning van de pastoor was zo hoog gemetseld als het dak van de pastorie. In de oude schuurkerk was een deur tussen de pastorie en de kerk. Bij de nieuwbouw bleef deze muur behouden.
- g. De pastorie bestond uit drie vertrekken (zie noot 2). Een van deze kamers werd gebruikt als sacristie.
- h. Het dak van het gebouw was met riet gedekt. Op de nok lagen blauwe vorstpannen. Van binnen was het dak met planken beschoten.
- i. Op de vloer van de kerk lagen blauwe gebakken plavuizen.
- j. Het houtwerk aan de binnen- en buitenzijde van de schuurkerk was in modeste kleuren geschilderd.
- k. Alle ramen en deuren waren van ijzeren grendels voorzien.
- l. Het meubilair van de kerk bestond uit altaren, communiebank, preekstoel en zitbanken en er waren beelden en andere gebruiksvoorwerpen voor de eredienst⁶. In de oude schuurkerk stond een beeld van de h. Anna, een beeld van Onze Lieve Vrouw en een beeld van de h. Antonius, St. Catharina, St. Joris en St. Ambrosius⁷. Johannes van Geffen schonk aan de schuurkerk in 1819 beelden van Petrus en Paulus⁸.

De bouw van de nieuwe schuurkerk kon pas beginnen nadat de hele ambtelijke weg behandeld was:

1. Pastoor Storimans en de kerkmeesters G.H. Spierings, C. Verouden en J. P. van Geffen gaven Fr. van Maanen, advocaat, opdracht een request op te stellen om de schuurkerk te mogen vergroten⁹.
2. Het request werd op 21 januari 1790 in 's-Gravenhage behandeld. Een afschrift van het request werd ter advies aan de Hoogschout van de Stad en Meyerij van 's-Hertogenbosch gezonden¹⁰.
3. De Hoogschout gaf op 12 juni 1790 een gunstig advies. Dit bericht bereikte 16 juni 1790 's-Gravenhage¹¹.
4. Tussen 16 juni 1790 en 10 augustus van dat jaar werd het advies van de Hoogschout aan een commissie voorgelegd. Op 10 augustus 1790 werd de toestemming voor de bouw verleend¹². Het duurde echter nog tot 1791 voor men met de bouw begon¹³.

J. v.d. Aa schreef in 1841 in zijn werk *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* dat de schuurkerk was toegewijd aan de h. Jacobus. De vermelding van Van der Aa over het bestaan van een toren is twijfelachtig, omdat de beschrijving van de nieuwbouw in 1790-1791 met geen woord daarover rept, terwijl die toch behoorlijk gedetailleerd is.

Wat de financiering aangaat, in 1785 bestonden er vermoedelijk al plannen de schuurkerk te restaureren of te herbouwen. Pastoor Storimans tekent aan *Na dien tyd (1785) hebben wij alle jaren circa 300 gld. uit de inkomsten van de kerk overgehouden, zodat wij in het jaar 1791 als wij begonnen te bouwen voor onze nieuwe kerk over hadden uit de inkomsten van de kerk 1200 guldens.*

De afbraak van de oude schuurkerk en giften van de parochianen brachten 4100 gulden op. In 1793 toen de kerk klaar was leende het kerkbestuur 6000 gld. Voor 3000 gld. betaalde hij 3½ %. De resterende 3000 gulden werden door de parochianen gratis beleend. De totale stichtingskosten voor de nieuwbouw beliepen ruim 12000 gulden¹⁴.

De schuurkerk is tot 1821 in gebruik gebleven. In dat jaar werd de oude parochiekerk, die sinds 1630 in handen van de gereformeerden was, door de katholieken van Den Dungen weer in gebruik genomen. Tussen 1821 en 1823 is de schuurkerk afgebroken. Het dak werd verkocht aan de gemeente Cromvoirt voor 200 gulden¹⁵ en de communiebank werd aan Rosmalen verkocht voor 40 gulden¹⁶. De pastorie, dit is het huis Paterstraat 40, werd in 1823 voor 1200 gulden verkocht aan Mathijs Hendrik Godschalk¹⁷.

(RvN)

Noten

1. L. van Minderhout, "*Zes eeuwen Den Dungen*", Den Dungen, 1976, pag. 81. BHIC, Den Dungen DTB nr. 9.
2. Kerkarchief Den Dungen (KADD), inv. nr. 116.
3. A.R.M. Mommers, Inventaris van het administratief oud- en nieuw archief der gemeente Den Dungen, 1926, p 16.
4. Bossche Bijdragen XIX, pag. 179.
5. Een Rijnlandse voet is 0,313 m. Een Rijnlandse duim is 2,6 cm.
6. Nationaal archief 's-Gravenhage, codenr. 1.01.04, inv. nr. 7987.
7. BHIC, DTB Den Dungen nr. 9.
8. KADD, inv. nr. 44.
9. Idem, bijlagen I en II. Idem, inv. nr. 121.
10. Nationaal archief 's-Gravenhage, codenr. 1.01.03 inv. nr. 3813, blz. 49.
11. Idem, blz. 499.
12. Idem, blz. 566/567.
13. KADD, inv. nr. 44.
14. Idem.
15. Idem. inv. nr. 127 rek. 1822-1823.
16. Idem. inv. nr. 127 rek. 1821-1822.
17. Idem. inv. nr. 127 rek. 1822-1823.

Dit artikel is eerder verschenen in Tijdschrift van de heemkundevereniging Den Dungen (later Het Griensvenneke) **10** (1985), aflevering 3-4, blz. 28-32.